



## KIZILIRMAK KAVSİNİN GÜNEYİNDE YENİ BİR ÖLÜ GÖMME GELENEĞİ: KÜLTEPE İNLER DAĞI EXTRAMURAL MEZARLIĞI

A NEW BURIAL CUSTOM IN THE AREA SOUTH OF KIZILIRMAK CURVE: KÜLTEPE İNLER DAĞI EXTRAMURAL CEMETERY

### Güzel ÖZTÜRK

Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, guozturk@ankara.edu.tr

### Fikri KULAKOĞLU

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, kulakoglu@ankara.edu.tr

### Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 20 Şubat 2019  
Kabul edildiği tarih: 10 Haziran 2019  
Yayınlanma tarihi: 25 Haziran 2019

### Article Info

Date submitted: 20 February 2019  
Date accepted: 10 June 2019  
Date published: 25 June 2019

### Anahtar sözcükler

Kültepe-Kanış; İnler Dağı Mezarlığı;  
Ölü Gömme Geleneği; Ekstramural  
Mezarlık Geleneği

### Keywords

Kültepe-Kanesh; İnler Dağı  
Cemetery; Burial Customs;  
Extramural Cemetery Tradition

DOI: 10.33171/dtcfjournal.2019.59.1.34

### Öz

Kültepe'de 70 yıldır sürdürülen kazılar Anadolu'nun Erken Tunç Çağı'ndaki kültür ve ticareti hakkında büyük ölçüde hayati bilgiler sunarsa da, özellikle Erken Tunç Çağı'nın ölü gömme gelenekleri hakkında çok az bilgi elde edilmiştir. Erken Tunç Çağı evlerinin tabanları altında basit toprak mezarların yanısıra hem taş sanduka hem de küp mezarlar kaydedilmiştir. Buna karşın, civarda herhangi bir yerleşim dışı mezarlık tespit edilememiştir. Esasen, önceleri Kültepe'nin içinde bulunduğu Kızılırmak yayının güneyindeki alanda yerleşim dışında ölü gömme geleneğinin olmadığı farzedilmekteydi.

2014 yılında, Kültepe'nin 2 km güneydoğusundaki İnler Dağı civarında kaçak kazılar tespit edildi. İnler Dağı sırtlarındaki 100 metrelik bir alanda yüzeye saçılmış kap parçalarından ve kaçak kazı çukurlarından, burada çok sayıda küp mezarın kazıldığı ve yağmalandığı anlaşıldı. Bakanlıktan alınan izinler sonrasında 2014 Kasım ayında hemen kazılara başlanmış ve bu kazılar 3 sezon boyunca sürdürülmüştür. 2014-2016 yılları arasında sürdürülen kazılarda çoğu tahrip edilmiş veya aşınmış toplam 67 mezar kazılmıştır. İnler Dağı Mezarlığı'nın keşfi, yerleşim alanı dışındaki gömü ve ölü gömme geleneklerinin incelenmesi için çığır açıcudur. İlk inceleme sırasında görüldüğü gibi, mezarlık muhtemelen İnler Dağı ile sınırlı değildir. Yaklaşık 500 metre batıda, kaçak kazı izleri ve mezar küpü parçaları bulundu ki bunlar da çok daha geniş bir alanı kapsayan bir mezarlığa işaret etmektedir.

### Abstract

Though 70 years of excavation at Kültepe has yielded large quantities of crucial data about commerce and culture during the Anatolian Bronze Age, little knowledge of Kültepe's burial customs, especially in the Early Bronze Age has been obtained. Both stone cist and pithos graves, as well as simple inhumation graves, were recorded beneath the floors of the Early Bronze Age houses. However, no trace of an extramural cemetery in the vicinity had been recorded. In fact, in the area south of the bow of the Kızılırmak, where Kültepe is located, it was previously suggested that extramural burial customs were not practiced.

In 2014, illegal excavations revealed a cemetery 2 km southeast of Kültepe in the vicinity of İnler Dağı. Here, many pithos graves were excavated and plundered by looters over an area extending 100 meters along the ridge of İnler Dağı, as can be seen from looting pits and pottery sherds scattered on the surface. After receiving permission from the Ministry, excavations immediately began in November 2014 and continued for 3 seasons. A total of 67 pithos burials were excavated from 2014-2016, most of which had been destroyed or heavily eroded. The discovery of the İnler Dağı cemetery is groundbreaking for the study of burial practices and traditions outside of settlement areas. As seen during the initial survey, the cemetery is probably not limited to İnler Dağı. Approximately 500 meters west, there are signs of looting and pieces of grave jars were found, both of which point towards a cemetery that covers a much larger area.

**Giriş:**

Güneyde Orta Toroslar ve Kuzeyden Köroğlu Dağları ile çevrili olan Orta Anadolu alçak platolardan oluşmaktadır. Bölge coğrafi özelliklerine bağlı olarak kültürel açıdan Orta-Yukarı Kızılırmak, Konya – Aksaray ve Kayseri ovası olmak üzere kabaca dört bölüme ayrılmıştır. Orta Anadolu coğrafyası eski çağlardan bugüne kadar, doğu ile batıyı birbirine bağlayan yolların kesişim noktası olmuştur.

Küçük ve kapalı havzalara sahip Orta Anadolu, topoğrafyası nedeniyle çeşitli küçük kültür bölgelerinin oluşmasına da zemin sağlamıştır. Orta Anadolu'yu doğal bir bariyer olarak ikiye ayıran Kızılırmak, özellikle de Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı'nda bu bölgeyi kültürel anlamda da kuzey ve güney olmak üzere iki bölgeye ayıran en önemli etken olmuştur.

Özellikle Erken Tunç Çağı'nda aynı kültürel gelişmeler yaşanmasına rağmen, Orta Anadolu'nun kuzeyi ile güney kesiminde yer alan merkezlerde yerel özelliklerin belirgin bir şekilde arttığı görülür. Bu yerel farklılıklar, mimari, seramik ya da diğer küçük arkeolojik materyal üretim gelenekleriyle birlikte ölü gömme geleneklerine de net bir biçimde yansımıştır.

Ölü gömme adetleri, bir toplumdaki diğerine ya da bölgeden bölgeye kolaylıkla değişim gösteren bir öge olmaktan ziyade daha yerel özellikleri bünyesinde barındıran bir unsurdur. Bu nedendir ki, kültürleri oluşturan toplumların ölü gömme geleneklerine ilişkin yapılan araştırmalar, o toplumun öteki dünya anlayışını, etnik kökenlerini ya da sosyo-kültürel yapısını anlamak adına önemlidir (Kulakoğlu, "Çorum'da Hitit Mezarlıkları...") Bu özelliği ile mezarlar, arkeoloji biliminde önemli bir yere sahiptir.

Anadolu'da yerleşim içerisinde keşfedilen mezarlar ile yerleşmelerin dışında yer alan mezarlıklarda gerçekleştirilen bilimsel arkeolojik kazılar gömülerin sahibi olan toplumların ölü gömme geleneklerine ilişkin bilgilerimizin de artmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, özellikle MÖ. 2. binyılın ilk yarısına tarihlendirilen Osmankayası (Bittel, *Die Hethitischen Grabfunde...*) Gordion (Mellink, *A Hittite Cemetery...*) Ilıca (Orthmann, *Das Gräberfeld bei Ilıca*), Yanarlar (Emre, *Yanarlar: Afyon Yöresinde...*) gibi Hitit mezarlıklarında gerçekleştirilen çalışmalar Anadolu'nun *ekstramural* ölü gömme geleneklerinin anlaşılmasında referans noktaları olmuşlardır. Bu çalışmalar aynı zamanda, Anadolu'da MÖ. 2. Binyıl'da görülen ölü gömme geleneklerinin, MÖ. 3. binyılda Anadolu'nun yerli halkı tarafından gerçekleştirilen uygulamaların devamı

niteliğinde olduğunu da ortaya koymuştur (T. Özgüç, *Türk Tarih Kurumu tarafından Yapılan Kültepe Kazısı...* 58).

Anadolu'da Hitit döneminin hemen öncesine, yani MÖ. 2.binyılın ilk çeyreğine tarihlendirilen Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait ölü gömme gelenekleri hakkındaki bilgilerimiz daha çok Acemhöyük ve Kültepe-Kaniş gibi önemli merkezlerden elde edilen bulgulara dayanır. Kızılırmak kavsinin güneyinde yer alan ve bu dönemde önemli birer ticaret merkezi olan Kültepe ve Acemhöyük yerleşimleri, *intramural* (yerleşim içi) gömü anlayışını yansıtan merkezlerin başında gelir. Acemhöyük'e ait olduğu bilinen Arıbaş mezarlığı ise Kızılırmak kavsi dışında MÖ. 2. Binyıl başına tarihlendirilen *ekstramural* (yerleşim dışı) mezarlık geleneğinin görüldüğü tek merkez olması açısından önemli bir yere sahiptir (Öztan).

MÖ. 2. binyıl başlarında Kızılırmak kavsinin güney kesiminde, ölülerin genellikle evlerin tabanları altına; basit toprak, taş sanduka ve küp mezar olmak üzere dört tip mezarlara gömüldüğü görülmektedir. Yaygın olarak görülen ceset gömününün yanı sıra, Arıbaş Mezarlığı'ndaki örnekler gibi yakılarak gömününün de varlığı saptanmıştır (Öztan).

Orta Anadolu'nun güney kesiminde diğer bir deyişle Kızılırmak kavsinin güneyinde yer alan Kültepe-Kaniş, içerisinde bulunduğu bölgenin Erken Tunç Çağı ölü gömme gelenekleri hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Erciyes Dağı'nın (3916 m.) hemen eteğinde yer alan bereketli ovada ve bulunduğu coğrafyaya hakim önemli yollar üzerine kurulmuş olan Kültepe-Kaniş, 550 x 500 metre çapında ve daire şeklindeki bir höyük ile bunun eteklerine kurulmuş bir aşağı şehirden (*Karum*) oluşmaktadır (T. Özgüç, *Türk Tarih Kurumu tarafından Yapılan Kültepe Kazısı...* 13).

Anadolu'nun en uzun soluklu kazılarından birisi olan Kültepe-Kaniş'in stratigrafisi, Höyük'te 18, Karum'da ise 4 tabakadan oluşur. Höyük'teki en eski tabakayı temsil eden 18. tabaka Erken Tunç Çağı I'in sonuna tarihlenir<sup>1</sup>. Höyük'teki son iki kültür katını temsil eden Roma (1.-2. tabakalar) ve Helenistik (3. tabaka) Çağlar'da Kültepe, Kayseri'nin gölgesinde kalmış küçük, fakat stratejik önemi olan bir şehirdir (T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş/ Neşa...* 4; Kulakoğlu, *Kültepe-Kaniş* 208). Kültepe, söz konusu dönemlerin sonlarına doğru terk edilmiş ve bir daha yerleşim görmemiştir. 250 yıllan daha fazla süren Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan sonra

<sup>1</sup> Günümüzde sürdürülen kazılar, Höyük'te daha erken çağlara ait yerleşimlerin varlığını da göstermektedir. Kulakoğlu ve diğerleri *baskıda*.

terkedilen *Karum* ise uzunca bir aradan sonra Hellenistik-Roma Çağı'nda mezarlık alanı olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Kültepe-Kaniş'te Erken Tunç Çağı III döneminde yaşamış insanlar tarafından kullanıldığı düşünülen İler Dağı Mezarlığı'na ilişkin ilk verileri paylaşmaktır. Şehrin yaklaşık 2 km kadar güneydoğusundaki İler Dağı Mevkii'ndeki mezarlık, Kızılırmak kavsinin güneyinde diğer bir deyişle Orta Anadolu'nun güney kesiminde kalan yerleşimler için "yeni bir ölü gömme geleneğini" temsil etmesi açısından özel bir yere sahiptir. Çalışma kapsamında; mezarlar içerisinde ele geçen buluntular, Kültepe-Kaniş'te ele geçen çağdaşı diğer paralel buluntularla karşılaştırılarak, mezarlığın kronolojisi belirlenecek ve aynı zamanda, İler Dağı Mezarlığı'nın Kültepe-Kaniş'te yaşayan insanlar ile kültürel anlamda benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulacaktır.

### **Erken Tunç Çağı III Döneminde Orta Anadolu Mezar Geleneklerine Genel Bir Bakış:**

Günümüze kadar Anadolu'da sürdürülen kazı ve yüzey araştırmaları sonucunda, Orta Anadolu'nun kuzeyi ve güneyinde mezar türleri açısından benzerlikler görülürken, mezarlık anlayışı açısından ortak bir uygulamanın olmayışı iki bölgeyi birbirinden ayıran unsurların başında gelir. Erken Tunç Çağı boyunca Orta-Kuzey Anadolu'da yer alan Resuloğlu, Kalınkaya-Toptaştepe, Oymaağaç, Göller, Horoztepe, Yenihayat ve Balıbağ *ekstramural* mezarlıkları, yerli halkın ölü gömme adetlerini aydınlatan çok önemli bilgiler sunmuştur (Yıldırım, "Yenihayat Eski Tunç Çağı..."; Yıldırım ve Ediz, "2003 Yılı Resuloğlu..." 193-196; Yıldırım ve Ediz, "2005 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı..."; Zimmermann; Süel "Balıbağ/1988..."; "Balıbağ/1990..." T. Özgüç ve Akok).

Bu bölgede yer alan Boğazköy (Bittel, "Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen...") Alishar (Schmidt), Eskiypar (Orthmann, "Beobachtungen an dem Höyük..."), Kayapınar (Temizer), Mahmatlar (Koşay ve Akok) ve Alaca Höyük (Arık; Koşay) ise *intramural* mezar anlayışını temsil eden yerleşimlerin başında gelir. Söz konusu merkezlerde yürütülen çalışmalarda basit toprak, çömlek, küp ve sandık mezar türleri açığa çıkartılmıştır. Alaca Höyük yerleşiminde ele geçen ve zengin ölü hediyeleri içeren krali nitelikli oda mezarlar ise, Erken Tunç Çağı III döneminde yönetici sınıfın ölü gömme adetlerini anlamamız açısından önemlidir (Arık; Koşay).

Yukarıda bahsi geçen ve *intramural* gömü geleneğinin hâkim olduğu yerleşimlerde ölülerin, genellikle evlerin tabanları ile yapıların arasındaki sokak dolgusunun altına ya da ocak tabanlarının altına gömüldüğü tespit edilmiştir. Bu şekilde gömülerde genellikle basit toprak mezar tipinin tercih edildiği görülür. Çeşitli varyasyonları olmakla birlikte basit toprak mezarlar genellikle, ölünün ana toprağa açılan sığ ya da derin bir çukur içine yerleştirilerek üzerinin de direkt toprakla kapatılmasıyla oluşur (Akyurt 4). Resuloğlu mezarlık alanında 2010 yılında açığa çıkartılan bir toprak mezarın üzerinin kapak şeklinde yassı taşlarla kapatılması ise bölgedeki ölü gömme geleneklerine yenilik katmaktadır (Yıldırım, “Resuloğlu Kazısı...” 15, Res. 4).

Anadolu’da Neolitik dönemden itibaren kullanılan küp mezarlar, bir çukura yerleştirilmiş küpün içine ölünün yerleştirilmesiyle oluşur. Cesedin korunması amacıyla mezar küpünün ağzı genellikle taşlarla kapatılırken bazen çömleklerle örtülür; nadir olarak da kille sıvanırdı (Yıldırım, “Resuloğlu Kazısı...” 16). Mezarın kaymasını engellemek ve mezar yerinin belli edilmesi amacıyla da etrafının yine taşlarla çevrilmesi, yaygın görülen bir uygulamadır. Bu mezar türünde, bebek ve çocukların çömlekler içerisinde, yetişkinlerin ise büyük küplere gömülmesi yaygındır. Orta Anadolu’nun kuzeyinde küp mezar geleneği Resuloğlu, Kalınkaya-Toptaştepe, Balıbağı, Oymaağaç, Yenihayat ve Göller Mezarlığı’nda ekstramural, Alishar, Alacahöyük ve Ahlatlıbel yerleşimlerinde *intramural* gömü olarak karşımıza çıkar (Türker, Özdemir ve Bozkurt). Bu tür mezarlarda, ölünün kaplayacağı yerin boyutuna göre, kabın çömlek mi yoksa küp mü olacağı kararlaştırılırdı. Ölünün içine yerleştirildiği bu kapların başlangıçta günlük işlerde kullanılanlardan farklı olmadıkları görülürken, Erken Tunç Çağı ile birlikte bu durum değişmiş ve insanların artık mezar olarak kullanılacak küpleri özel olarak ürettikleri tespit edilmiştir (T. Özgüç, *Öntarihte Anadolu’da Ölü Gömme...* 23).

Anadolu’da sandık tipi mezarlar çoğunlukla taştan, nadir olarak da Alishar ve Resuloğlu’ndan bilindiği gibi kerpiçten yapılmıştır (Yıldırım, “Resuloğlu Kazısı...” 15). Dört köşeye yerleştirilen iri yassı taşlar ile sandık şekli oluşturulmuş ve ölü mezarın içerisine konulduktan sonra da, mezarın üzeri ya tek, ya da iki yassı taşla örtülmüştür. Alacahöyük örneğinde olduğu gibi, bazen mezarın toprakla örtüldüğü de görülmektedir. Bu mezar türü, bölgedeki hem *ekstramural* mezarlık alanlarında, hem de yerleşimlerin içerisinde kullanılmıştır.

Kızılırmak kavsinin güneyine bakıldığında ölü gömme gelenekleri açısından en fazla bilgiyi Kültepe-Kaniş'ten ediniriz. Söz konusu yerleşimde Erken Tunç Çağı boyunca *intramural* gömü geleneği tercih edilmiştir. Bu dönemde Anadolu insanı basit toprak, küp, taş sanduka ve taş örgülü yuvarlak oda mezar olmak üzere dört çeşit mezar tipi kullanmıştır. (T. Özgüç, “New Observations on the Relationship...” 37). Söz konusu mezarlar içerisinde ele geçen kırmızımsı-kahverengi renkli astarlı ve parlak perdahlı el yapımı gaga ağızlı testi, Kızılırmak ile Yeşilirmak arasındaki bölgede Erken Tunç Çağı III döneminde yaygın bir kullanıma sahip seramik grubunu yansıtırken Erken Tunç Çağı II dönemine tarihlenen 15. ve 14. tabakalara ait taş sandık mezarda ele geçen çark yapımı ithal ve yerli üretim şişeler, Kültepe'nin daha Erken Tunç Çağı II döneminde, sadece Anadolu içerisindeki çağdaşı merkezlerle değil, aynı zamanda Mezopotamya ve Suriye gibi uzak bölgelerle olan etkileşimini de ortaya koymuştur (Fig. 1). (T. Özgüç, “New Observations on the Relationship...” 37, Fig. 3: 10,12, 13).



a

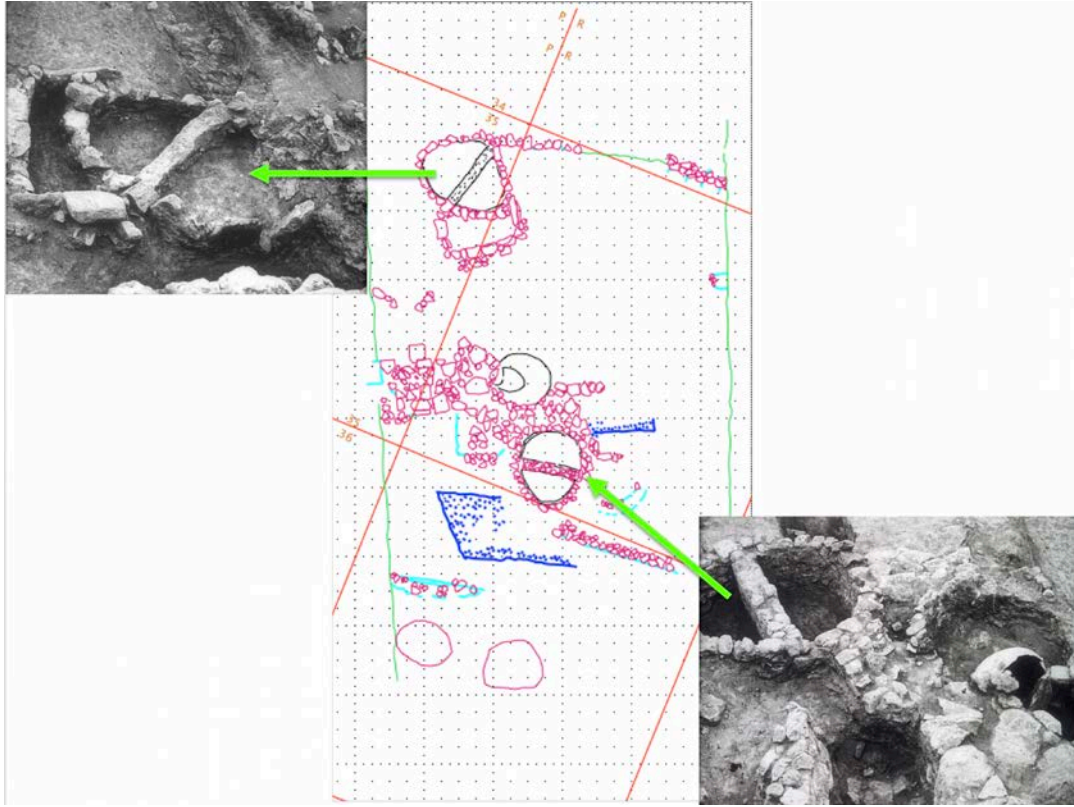


b

**Figür 1:** Erken Tunç Çağı II dönemine tarihlenen 15. ve 14. Tabaka mezarlarında ele geçen Orta Anadolu'nun geleneksel yerli üretimi gaga ağızlı testi (a); ve çark yapımı “Suriye şişesi” (b), Foto: Kültepe Kaniş Kazıları Arşivi.

Höyük'te sınırlı bir alanda gerçekleştirilen kazılarda Erken Tunç Çağı III döneminin ortasına tarihlendirilen Kültepe'nin 12. tabakasında, farklı bir gömü geleneğini ve mezar mimarisini yansıtan bulgular görülmeye başlar. “Taş örgülü yuvarlak oda mezar”lar, alışlagelmiş mezar formundan farklılık göstermekte olup hem özel bir formu, hem de özel bir gömü geleneğini yansıtır (Fig. 2). Taş örgülü bir ara duvarla ikiye bölünen ve böylece iki göze sahip olan yuvarlak mezarların büyük bölümüne ölü ya küp içerisinde ya da direkt olarak yerleştirilirken, diğer

bölmeye de kişisel eşyalar veya ölü hediyeleri konulmuştur (T. Özgüç, “Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi” 44). Yakın bir zamana kadar Erken Tunç Çağı’nda bu tip mezar ve gömü geleneğinin yalnızca Kültepe’ye özgü olduğu kabul edilmekteydi (T. Özgüç, “Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi” 33). Ancak Orta-Kuzey Anadolu’da yer alan Kalinkaya-Toptaştepe yerleşiminde<sup>2</sup> açığa çıkartılan bir mezar (Zimmermann 195, Abb. 3, a-c) ve Güney Batı Anadolu’da yer alan Iasos’taki üç mezar örneği (Pecorella Tav. XI, 41-43) bu dönemde Anadolu’da taş örgülü yuvarlak mezar türünün de bilindiğini göstermiştir.



**Figür 2:** Kültepe’nin 12. tabakasında açığa çıkartılan “taş örgülü yuvarlak oda mezar” örnekleri (Foto: T. Özgüç, “Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu...” Çizim: Kültepe-Kaniş Kazıları Arşivi )

Ortadan ikiye bölünmüş, yuvarlak planlı mezarın paralelleri, Anadolu dışından da bilinmektedir. Nahçıvan’da yer alan Ovçular Tepesi ve Kültepe II ile Ermenistan’daki Mokhra Blur kazılarında bulunan mezarlar, Kültepe örnekleri ile karşılaştırılmıştır (Zimmermann 195, Abb. 4-5). Kültepe örneklerine kıyasla daha erken bir tarihe verilen bu örnekler, bölge kronolojisine göre Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı başlarına ait olmalıdır.

<sup>2</sup> Kalinkaya-Toptaştepe’de ilk kazılar 1971 ve 1973 yıllarında Raci Temizer tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kültepe'nin Erken Tunç Çağı III dönemine ait mezar kalıntılarında bir diğeri de 2012 yılı kazı sezonunda açığa çıkartılmıştır. Bu mezar Kültepe-Kaniş'in Erken Tunç Çağı III döneminin sonuna tarihlendirilen 11. tabakasında açığa çıkarılmıştır. 2012/M01 numaralı bu çömlek mezar, dolgu toprak içerisine ağzı yukarı bakacak şekilde yerleştirilmiş. Mezarın kaymasını engellemek ve içerisindeki ceseti korumak amacıyla çömleğin ağız kısmına ve etrafına sal taşları yerleştirilmiştir (Figür 3). Mezar içerisinden herhangi bir ölü eşyası ele geçmemiştir.



**Figür 3:** Kültepe'nin Erken Tunç Çağı III döneminin sonuna tarihlendirilen 11. tabakasında açığa çıkartılan bir çömlek mezar

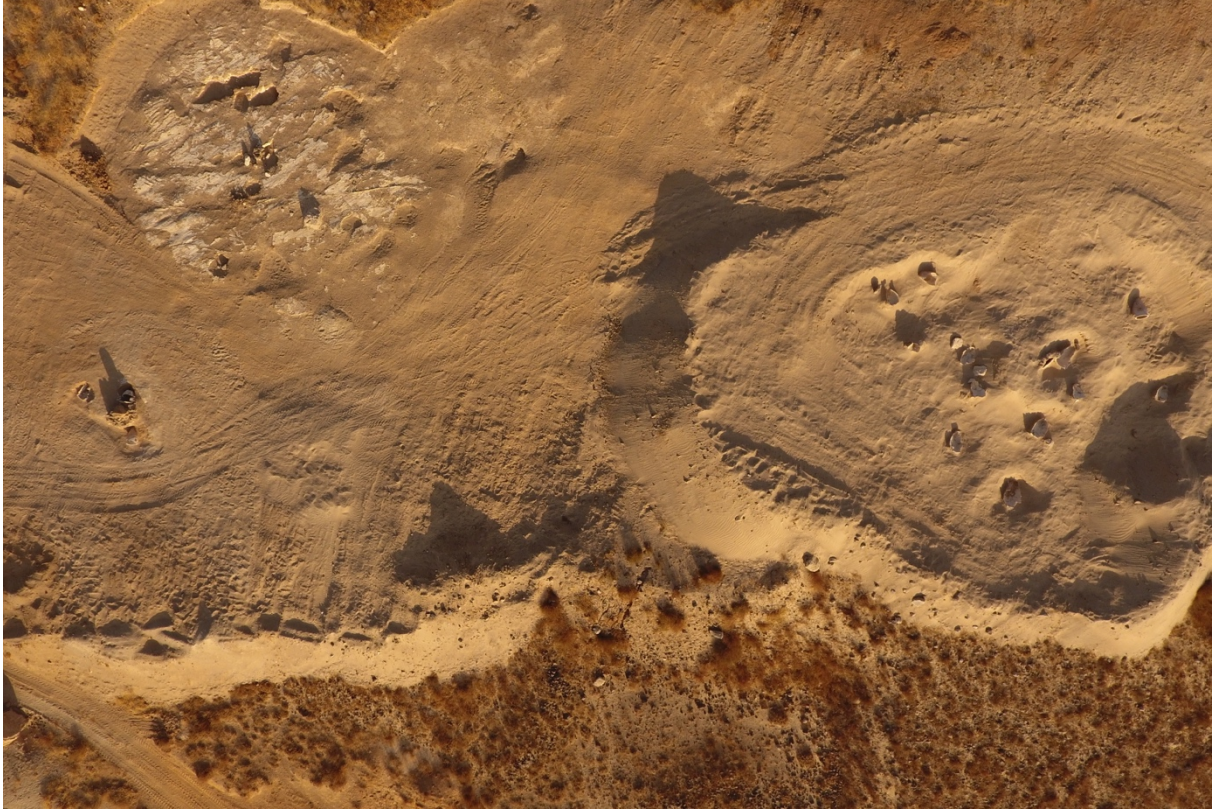
Yukarıda da vurgulandığı gibi, Kültepe'de Erken Tunç Çağı kültürlerini araştırmaya yönelik yürütülen çalışmalar Höyük alanı ile sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla, höyük dışında Erken Tunç Çağı'na ilişkin bir yerleşime veya herhangi bir mezarlık izine rastlanmadığı için, yerleşim dışı ölü gömme geleneğinin olmadığı varsayılmaktaydı. Ayrıca, Kızılırmak kavsinin güneyindeki Acemhöyük ve Konya-Karahöyük gibi merkezlerin Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen *ekstramural* bir mezarlık alanının tespit edilememiş olması, Kızılırmak kavsinin güney kesiminde *ekstramural* bir gömü geleneğinin olmadığı görüşünü doğurmuştur (Emre, "Cemeteries of Second Millennium..." 7).

2014 yılında, Kültepe ve civarında yürütülen araştırmalar sonucunda İner Dağı'nda tespit edilen kaçak kazılara ait izler, araştırma ekibinin dikkatini çekmiş ve bu bölgeye odaklanılmasını sağlamıştır. Yapılan ilk incelemelerde İner Dağı sırtında 100 metreye kadar uzanan bir alanda kaçak kazılarda tahrip edilmiş ve çevreye dağıtılmış çok sayıdaki mezar küpü ve çanak çömlek parçaları ile insan kemiği parçaları, burasının bir mezarlık alanı olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmüştü ve böylece bölgedeki arkeolojik çalışmalar başlamıştır.



### **Kültepe İner Dağı Mezarlığı Kurtarma Kazıları ve İlk Sonuçlar**

Kocasinan ilçesinde Kültepe'nin 2 km güneydoğusunda ve Kayseri-Gömeç Karayolunun 21. kilometresinde yer alan İner Dağı Mezarlığı, volkanik kül, pomza ve kum tabakalarından oluşan katmanların görüldüğü bir tepenin yamaçlarında yer almaktadır (Figür 4). Bölgedeki ilk araştırma çalışmaları, Kayseri Müzesi ve Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu başkanlığındaki ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Kaçakçılar tarafından yoğun bir tahribata maruz kalan bu bölgedeki çalışmaların ilk aşamasında, 50x20 metrelik bir alana yayılmış 14 mezara ait kırık küp parçası tespit edilmiştir. Ancak çalışmalar ilerledikçe, bu mezar küplerinin belirlenen ilk araştırma bölgesinin 500 metre batısına kadar devam ettiği tahrip edilmiş mezar küplerinin varlığıyla tespit edilmiştir.



**Figür 4:** Kültepe İner Dağı Mezarlığı'nın havadan bir görünümü

Mezarlık alanındaki kaçak kazı tahribatının ayrıntılı bir şekilde belgelenmesinden sonra, bu alanda 2014 yılında ilk kez bilimsel kazılara başlanılmış ve bu çalışmalara 2016 yılına kadar 3 kazı mevsimi boyunca devam etmiştir. 2014-2016 kazı sezonları boyunca, çoğu kaçak kazılar, bir kısmı da alanın yumuşak kumlu toprak özelliğine sahip olması nedeniyle erozyonla tahrip olmuş 67 küp mezar açığa çıkartılmıştır (Figür 5).

İnler Dağı üzerindeki sırtta ve yamaçta gerçekleştirilen kazılarda dolgunun, yüzeyden 1 metrelik derinliğe kadar iri taşlı bir toprak tabakası ile bunun altında devam eden bir kum tabakasından oluştuğu tespit edilmiştir (Okur ve diğerleri 335). Kum tabakasının altında ise karstik tabaka vardır. Küp mezarlar ya karstik tabakanın üstüne ya da içine konulmuş bir vaziyette açığa çıkartılmıştır (Figür 5). Mezarlar içerisinde ele geçirilen az sayıdaki iskelet parçası, bu mezarlığa gömülen insanların yatış pozisyonlarının anlaşılmasına sebep olmuştur.

Mezarları küplerinin boyları yaklaşık 150 santimetredir. Kaba hamurlu ve düşük ısıda pişirilen mezar küpleri, ince cidarlıdır. Bu nedenle, bazen mezar küpünü desteklemek için ikinci bir küpe ihtiyaç duyulmuştur. Mezarların üzerini örten kumun ve toprağın içindeki kireç oranının yüksek olması, kemiklere ve küplere önemli derecede zarar vermiştir.



**Figür 5:** Kültepe İnler Dağı Mezarlığı'nda ele geçen küp mezarlar

Mezar küpleri, doğrudan kum tabakası içerisine veya karstik tabakaya kazılan çukurlara yatırılmış olarak ele geçmiştir. Küplerin çoğu 30-45 derece eğime sahip bir açıyla gömülmüşlerdir. Bu eğimi sağlamak için, küpün ağzına yakın kısmı orta boy taşlarla desteklenerek, küpün ağzı yukarıya kaldırılmıştır. Burada dikkati çeken bir diğer husus da, küplerin ağzını kapatmak için kullanılan taşlardır. Mezarların küplerinin bazılarının ağzı doğrudan sal taşları ile kapatılırken diğerlerinde küpün

ağızı önce orta boy taşlar kullanılarak kapatılmış, sonra ise dışarıdan sal taşları kullanılarak desteklenmiştir (Figür 6).



**Figür 6:** Ağızı doğrudan sal taşları ile kapatılan küp mezar örneği (üstte) ve küpün ağızının önce orta boy taşlarla kapatıldığı, sonra ise dışarıdan sal taşları kullanılarak desteklenen küp mezar örneği (altta)

İnler Dağı Mezarlığı'nda yürütülen çalışmalarda dikkati çeken hususlardan birisi de, bazı mezarlarda ne insan iskeletine ilişkin herhangi bir kalıntının, ne de ölüye ait bir eşyanın ele geçmiş olmasıdır. Bu duruma örnek teşkil edebilecek 2014/M03 numaralı mezar, İnler Dağı Mezarlığı'nda bugüne kadar yapılan çalışmalarda ele geçen en büyük mezarlardan biri olmasına ve herhangi bir kaçak

kazı izine rastlanmamasına rağmen, içerisinde herhangi bir buluntu ya da insan iskeletine ilişkin bir kalıntı ele geçmemiştir.

Bununla birlikte, 2014/M07 numaralı mezar gibi, bazı küçük boyutlu mezarlar ise önemli buluntular sunmuştur. Bu mezar içerisinde, kötü korunmuş durumdaki bir insan kafatası ile birlikte ölü eşyası olarak bırakılan ve arkeoloji literatürüne “Troia tabağı” olarak geçen seramiğin yerli taklidi bir tabağın ele geçmesi, mezarların tarihlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Figür 7). Batı Anadolu kökenli olan bu kap formunun İnler Dağı Mezarlığı’nda ele geçmesi, bu mezarlığın sahiplerinin, Batı Anadolu ile etkileşimde olduklarını göstermektedir. Çeşitli varyasyonları olan Troia tabakları, Kültepe’de ilk kez Erken Tunç Çağı III dönemine ortaya çıkar.



**Figür 7:** 2014/M07 numaralı mezar ve içerisinde ele geçen “Troia tabağı”

Mezarın tarihlendirilmesi açısından önemli bir rol oynayan seramik türlerinden biri de, çift kulplu *tankart*dir (Figür 8). Bu tip kapların Batı Anadolu’da ilk kez Erken Tunç Çağı II döneminin geç evresinde görülmeye başlayan kısa boyunlu, ince cidarlı, tek kulplu fincanlardan geliştiği ve bu bölgede Erken Tunç Çağı III döneminin ortalarına kadar kullanımının devam ettiği belirtilmektedir (Şahoğlu 139). Kültepe’ye ve Orta Anadolu’da ise, bu tip kapların ilk kez Kültepe’nin Erken Tunç Çağı III döneminin erken evresini temsil eden 13. tabakasında görülmeye başladığı ve dönemin sonuna, yani 11b tabakasına kadar kesintisiz bir biçimde kullanılmaya devam ettiği görülmektedir (T. Özgüç, “New Observations on the Relationship...” 41).



**Figür 8:** Çift kulplu *tankard* örneği 2014/M09

2014 kazı sezonu içerisinde ele geçen ve 2014/M19 numaralı bir küp mezar, zengin ölü eşyaları ile dikkat çekmektedir. Herhangi bir kaçak kazı tahribatı görülmeyen bu mezar içerisinde herhangi bir iskelet kalıntısı ele geçmemiştir. Buna rağmen mezar içerisinde “*intermediate*” seramik grubuna ait iki gaga ağızlı testi ve bunun yanı sıra bir tabak ve bronz bir bilezik ele geçmiştir. İlk kez Alişar hafirleri tarafından tanımlanan ve boya bezemeli seramik geleneğini yansıtan “*intermediate*”<sup>3</sup> (von der Osten 230) seramik örnekleri, Kültepe ve çevresinde yerli seramik geleneğini yansıtır (T. Özgüç, “Yeni Araştırmaların Işığında...” 34). *Intermediate* seramik kültürü, yalnızca boya bezemeli seramik türünden oluşmaz. Bu kültürü karakterize eden *monokrom* seramik örnekleri de mevcuttur (Kulakoglu, “Current Research at Kültepe” Fig. 8). Bu tipe giren “*intermediate*” seramik örneklerinde, bazen kabın bir kısmına bazen de tamamına uygulanan astar ve perdahlama işlemi dikkati çeker. Ancak karakteristik olarak görebileceğimiz ince ve sığ yivler, kabın genellikle boyun bazen de gövdesi üzerine uygulanmıştır (Figür 9).

<sup>3</sup> Kızılırmak kavsi içerisinde yer alan Alişar ve Kızılırmak kavsinin güneyindeki Kültepe yerleşimlerin Erken Tunç Çağı II sonu III başına tarihlendirilen tabakalarında bulunan boya bezemeli seramik bu isim ile tanımlanmıştır. Ancak Kültepe’de Erken Tunç Çağı tabakalarının daha ayrıntılı bir şekilde araştırılması ile bu boya bezemeli seramik geleneğinin ilk kez Erken Tunç Çağı III’ün ortasından itibaren görülmeye başladığı tespit edilmiştir. Kulkaoglu, “Current Research at Kültepe” 16).



**Figür 9:** “*Intermediate*” seramik kültürüne ait monokrom gaga ağızlı testi

Boya bezemeli “*Intermediate*” seramik geleneğini yansıtan güzel bir örnek 2016/M10 numaralı mezar içerisinde ele geçmiştir. Devetüyü astarlı bir yuvarlak ağızlı testinin gövdesi “*Intermediate*” seramik geleneğini yansıtacak biçimde kırmızımsı-kahverengi renkte boya ile bezenirken, boyun kısmı yine bezeme ile aynı renkte bu kez tüm boynu kaplayacak şekilde boyanmıştır (Figür 10). Bu tip seramik örnekleri Kültepe’de gerçekleştirilen kazılarda 12. tabakadan itibaren görülmeye başlar.



**Figür 10:** “*Intermediate*” boya bezemeli yuvarlak ağızlı testi

İnler Dağı Mezarlığı'nda 2015 yılı kazı sezonunda açığa çıkartılan M/23 numaralı mezar ise, ölü eşyalarına ilişkin Kültepe ile paralel bulgular sunmuştur. Mezar içerinden yüzeyi çok fazla aşınmış olan ve arkeoloji literatürüne “Kültepe Tipi” olarak geçen *alabasterden* idollerin benzerleri ele geçmiştir (Figür 11).



**Figür 11:** 2015 yılında açığa çıkartılan M/23 numaralı mezar ve içerisinden ele geçen Kültepe tipi *alabaster* idoller

Şimdiye kadar, Kültepe kazılarında bu tip idollere ait 200'ün üzerinde parça ele geçmiştir. Şematik ya da plastik olarak iki farklı şekilde yontulan bu idollerde, üçgen biçimde yontulan başlar karakteristiktir. Başları birden dörde kadar farklı sayılarda olabilen idoller, disk biçimli tek bir gövdeye sahiptir. Kültepe'de 12. tabakadan itibaren kullanılmaya başlanan bu tip idoller, 11b tabakasından sonra görülmezler (N. Özgüç; Öztürk 155). *Alabaster* idollerin, Kültepe kazılarında sıklıkla mabetlerde tapınım eşyası olarak ya da mezar buluntuları arasında ölü hediyesi olarak kullanılması, İnler Dağı Mezarlığı buluntuları ile de doğrulanmaktadır.

İnler Dağı Mezarlığı'nın yamacında gerçekleştirilen araştırmalarda tespit edilen ve 2014/M16 olarak isimlendirilen bir mezar, konumu nedeniyle erozyondan dolayı tahrip olmuştur. Buna rağmen, mezar içerisindeki iskeletin bacak kemikleri kısmen, kafatası ise tamamen korunmuş vaziyette ele geçmiştir (Figür 12).



**Figür 12:** 2014 yılında açığa çıkartılan M/16 numaralı mezardan bir görünüm

Mezar içerisine bırakılan ölü eşyaları arasında, mezarın tarihlendirilmesi açısından da önemli ipucu olan bir “Kültepe tipi depas” ele geçmiştir (Okur ve diğerleri Res. 5). Benzer formda başka bir *depa* örneği 2016/M05 numaralı mezar küpünün ağız kenarına bırakılmış şeklide açığa çıkartılmıştır (Figür 13). Çok çeşitli varyasyonları olan ve Kültepe kazılarında çok sayıda bulunan *depa*lar (Öktü; Ezer), genellikle ağız kenarı, gövde, dip ve kulp kısmında şerit şeklinde uzanan kırmızı bir



boya bant ile bezeli olmasıyla karakterize edilirler. Kültepe’de 12. tabakadan itibaren görülemeye başlayan bu *depas* tipi, 11. tabakada da kullanılmaya devam eder. Kültepe tipi *depas*lar olarak da bilinen bu örnekler, Orta Anadolu’nun yerel üretimini yansıtır ve Batı Anadolu’da görülen örneklerden tamamen ayrılırlar (T. Özgüç, “New Observations on the Relationship...” 39). Kayseri Ovası’nda ve Kültepe çevarında bu tip *depas* örneklerine, Sultanhan, Yağmurköy, Hacı Hafer, Ovaören, Konya-Karahöyük, Alishar ve Hacıbektaş Höyük kazılarında da bilinmektedir (Türker 57, Fig. 4).



**Figür 13:** 2016/M05 numaralı mezar ve bu mezar küpünün ağız kenarına bırakılmış “Kültepe tipi *depas*”

2016/M05 numaralı mezar içerisine, Orta Anadolu’daki yerleşimlerde yaygın kullanıma sahip olmayan bir kap ölü hediyesi olarak bırakılmıştır. Yassı gövdeli, uzun boyunlu ve kesik gaga ağızlı bu testi, form olarak Orta Anadolu’daki

merkezlerde pek yaygın olmasa da, gövdesinin üst yarısının kırmızı boya ile boyanması bu kabın Orta Anadolu geleneğinde üretilmiş olduğunu gösterir. Bu testinin bir başka benzeri 2016/M17 numaralı mezar içerisinde ele geçmiştir. Yine aynı gelenekte bezenmiş bu testi, daha küçük boyutlu ve kısa boyunlu olmasıyla diğer örnekten farklılık göstermektedir (Figür 14).



**Figür 14:** 2016/M05 ve 2016/M17 numaralı mezarlarda ele geçen gaga ağızlı testi örnekleri

2016 yılında açığa çıkartılan 2016/M20 numaralı, ağzı sal taşları kapatılarak korunan mezar içerisine bırakılan birisi alçak pedestal kaideli bir kase, diğeri ise böbrek kesitli kuplu ve boya bezemeli yonca ağızlı bir testi Orta Anadolu seramik repertuarında az rastlanılan kaplardandır (Figür 15). Kasenin iç kısmı, kırmızımsı-kahverengi renkte boya ile yapılmış bir bantla bezenmiştir. Muhtemelen Kilikya Bölgesi'nden ithal olduğunu düşündüğümüz yonca ağızlı testinin gövdesinin alt kısmı koyu kahverengi boya ile bezenirken kabın gövdesinin üst kısmı, kulp ve boynu boya ile bezeli bantlarla süslenmiştir. Aynı kabın benzeri 2016 yılında açığa çıkartılan ve 2016/M02 numaralı bir başka küp mezar içerisinde ele geçmiştir.



**Figür 15:** Kilikya Bölgesi'nden (?) ithal iki yonca ağızlı testi ve pedestal kaideli bir kase

2016/M02 numaralı mezar içerisinde ele geçen ve daha önce Kültepe-Kaniş'in 12. ve 11b tabaka buluntularından da bildiğimiz bir çift kulplu bardak, güney komşuları ile kurulan kültürel ilişkilerin bir diğer kanıtıdır (T. Özgüç, "New Observations on the Relationship..." 1986, Fig. 3:29, 30). İç çukuk ağızlı, düz dipli ve mika katkılı bu bardak çark yapımıdır. Devetüyü renkte hamurlu bardağın yüzeyi herhangi bir astarlama yapılmadan bırakılıp, çok iyi pişirilmiştir (Figür 16).



**Figür 16:** “Simple ware” grubundan çift kulplu bardak.

#### **Değerlendirme ve Sonuç:**

Kültepe İner Dağı Mezarlığı'nın, Orta-Güney Anadolu'nun Erken Tunç Çağı ölü gömme geleneklerine ilişkin yeni ve önemli katkılar sağladığı şüphesizdir.

2014-2016 yılları arasında 3 sezon boyunca sürdürülen kazılarda mezarların çoğunda iskelet parçalarına ait kalıntılara ya çok nadir rastlanmış ya da hiç ele geçirilememiştir. Tüm bir insan iskeleti ise günümüze kadar korunamamıştır. Bu durum;

- a) mezarların eski çağlarda ve de modern çağlarda soyularak tahrip edilmesi,
- b) Mezar dolgu toprağının yüksek oranda kireçli bir yapıya sahip olması ve bunun iskeletin erimesine yol açmış olması,

gibi iki ana temel sebebe dayandırılabilir. Bu durum, İner Dağı Mezarlığı'na gömülmüş olan bireylerin yaş ve cinsiyet ayrımlarının yapılmasını da ciddi anlamda zorlaştırmıştır.

Mezar küplerinin ağızları çoğunlukla kuzey ya da batı yönüne doğru bakacak şekilde yerleştirilmiş olsa da, tümünde aynı değildir. Bu nedenle İner Dağı *extramural* mezarlığında bir yön birliği olmadığını söylemek mümkündür.

Mezarlar içerisinde ele geçen arkeolojik eserler ve kaçak kazılarda tahrip edilen mezarların etrafına atılan seramik parçaları, özellikle Kültepe kazılarında ele geçen örneklerle birebir benzerlikler sunarlar. Bu durum mezarların ait oldukları zaman dilimini ve Kültepe tabakaları ile olan çağdaşlıklarını anlama yolunda önemli kanıtlar sunmuştur. Mezar buluntularının tamamı Erken Tunç Çağı III dönemine tarihlenmekte olup, Kültepe'nin 12 ve 11b tabakaları ile çağdaştır.

Kültepe İner Dağı Mezarlığı'nda 3 kazı sezonunda açığa çıkartılan mezar bulguları bu mezarlıkta çoklu gömme geleneğinin olmadığını göstermiştir. İri mezar küpleri içerisinde ele geçen insan iskeleti kalıntıları arasında çocuk ya da bebek iskeletine ait parçaların ele geçmeyişi, bununla birlikte mezarlık alanında çömlek ya da vazo tipinde kapların bulunmaması, bu mezarlığın yalnızca yetişkinler tarafından kullanılmış olabileceği düşüncesini doğurmuştur.

Mezarlara bırakılan ölü hediyeleri arasında değerli madenlerden yapılmış süs eşyasına ilişkin örnekler yok denecek azlıktadır. Söz konusu çalışmalarda ele geçen tek bir gümüş küpenin de gösterdiği gibi, İner Dağı Mezarlığı'nı kullanan insanlar sosyo-ekonomik açıdan zengin bir topluluk değildir. Özellikle Orta-Kuzey Anadolu'da *ekstramural* mezarlıklarda görülen madeni eserler açısından zengin buluntulara sahip diğer mezarlıklarla kıyaslandığında, Güney-Orta Anadolu'nun bu açıdan çok daha fakir olduğu ortadadır.

Mezarlarda bulunan eşyaların hemen hemen çoğunluğunun yerli üretim olduğu bellidir. Bulunan eserler arasında dikkati çeken ve olasılıkla Kilikya Bölgesi'nden ithal edilmiş olabilecek boya bezemeli, "simple ware" grubu yonca ağızlı testiler ve çift kulplu bardaklar (Fig. 15-16), bu bölge ile olan kültürel ve ticari ilişkiler sonucu Kızılırmak'ın güneyinde de ortaya çıkmış olmalıdır (Mellink, "Anatolian & Foreign Relations of Tarsus..." 330, pl. 59/1, 2)

İner Dağı Mezarlığı, sadece bugüne kadar Kızılırmak kavsinin güneyinde *ekstramural* ölü geleneğinin olmadığına ilişkin bilgileri değiştirmesi ile değil, aynı zamanda Kültepe'nin Erken Tunç Çağı'na ait yerleşim dışı mezarlık alanına sahip olduğunu kanıtlaması açısından da önemli sonuçlar sağlamıştır. Önümüzdeki yıllarda bu bölgede yürütülecek olan araştırma ve kazı çalışmaları sayesinde mezarlık ve bu mezarlığı kullanan topluma ilişkin daha kapsamlı bilgiler elde edileceği kanısındayız.

**KAYNAKÇA**

- Akyurt, Metin. *MÖ. 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.
- Arık, Remzi Oğuz. *Les Fouilles D'Alaca Höyük 1935*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1937.
- Bittel, Kurt. "Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Boğazköy 1935." *Mitteilendes Deutschen Orient Gesellschaft* 74 (1936): 1-10.
- . *Die Hethitischen Grabfunde von Osmankayası*. Wissenschaftliche Veröffentlichung Der Deutschen 71. Berlin: Gebr. Mann, 1958.
- Emre, Kutlu. *Yanarlar: Afyon Yöresinde Bir Hitit Mezarlığı/A Hittite Cemetery Near Afyon*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1978.
- . "Cemeteries of Second Millennium B.C. in Central Anatolia." *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan* IV (1991): 1-15.
- Ezer, Sabahattin. "Kültepe'de Eski Tunç Çağı Tabakalarında Bulunmuş Olan *Depas* Türü Kaplar Kültepe." *Arkeoloji Dergisi* XIX (2014): 137-157.
- Koşay, Hamit Zübeyir. *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı, 1937-1939'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1951.
- Koşay, Hamit Zübeyir ve Mahmut Akok. "Amasya Mahmatlar Köyü Definesi." *Bellekten* XIV. 55 (1950): 481-485, Lev. XXXV-XLI.
- Kulakoğlu, Fikri. "Çorum'da Hitit Mezarlıkları." *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1998 Yıllığı* (1999): 87- 144.
- . "Current Research at Kültepe." *Subartu XXXV: Proceedings of the 1st Kültepe International Meeting Kültepe/KIM I*. Ed. Fikri Kulakoğlu ve Cecile Michel. Turnhout: Brepols, 2015. 9-22.
- Kulakoğlu, Fikri ve diğerleri. "Preliminary Report of Excavations in the northern sector of Kültepe 2015 - 2017", *Proceedings of the 3rd Kültepe International Meeting Kültepe/KIM 3*. Ed. Fikri Kulakoğlu, Cecile Michel ve Güzel Öztürk. Turnhout: Brepols, 2019. Baskıda.

- Mellink, Machteld. *A Hittite Cemetery at Gordion*. Philadelphia: The University Museum, 1956.
- . "Anatolian & Foreign Relations of Tarsus in the Early Bronze Age." *Anatolia and the Ancient Near East/Tahsin Özgüç'e Armağan- Studies in Honor of Tahsin Özgüç*. Ed. Kutlu Emre ve diğerleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998: 319-33.
- Okur, Serdar ve diğerleri. "Kayseri İner Dağı Mevkii Eski Tunç Çağı Mezarlığı Kurtarma Kazısı 2014-2015 Çalışmaları." *25. Müze Kazıları Sempozyumu ve 11. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı*. (2016): 331-342.
- Orthmann, Winfried. "Beobachtungen an dem Höyük in Eskişehir." *Istanbul Mitteilungen*. 12 (1963): 1-10.
- . *Das Gräberfeld bei Ilıca.*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH, 1967.
- Öktü, Armağan. *Die Intermediate Keramik in Kleinasien*. München: 1973.
- Özgüç, Nimet. "Kültepe Kazılarında Bulunan Mermer İdol ve Heykelcikler." *Belleten* 21 (1957): 61-70.
- Özgüç, Tahsin. *Öntarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1948.
- . *Türk Tarih Kurumu tarafından Yapılan Kültepe Kazısı Raporu 1948 / Ausgrabungen in Kültepe. Bericht über die im Auftrage der Türkischen Historischen Gesellschaft 1948 durchgeführten Ausgrabungen*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1950.
- . "Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi/Early Anatolian Archaeology in the Light of Recent Research." *Anatolia* 7 (1963): 1- 42.
- . "New Observations on the Relationship of Kültepe with Southeast Anatolia and North Syria during the Third Millennium B.C." *Ancient Anatolia. Aspects of Change and Cultural Development. Essays in Honor of Machteld J. Mellink*. Ed. V. Canby ve diğerleri. Wisconsin: University of Wisconsin Press., 1986. 31-47.
- . *Kültepe-Kaniş/ Neşa Sarayları ve Mabnetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.
- Özgüç, Tahsin ve Mahmut Akok. *Horoztepe: Eski Tunç Çağı Mezarlığı ve İskan Yeri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1958.
- Öztan, Aliye. "Preliminary Report on the Arıbaş Cemetery at Acemhöyük." *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan* 10 (1998):167-175.

- Öztürk, Güzel. "Representations of Religious Practice at Kültepe: Alabaster Idols of Early Bronze Age." *Subartu XXXV: Proceedings of the 1st Kültepe International Meeting Kültepe/KIM I*. Ed. Fikri Kulakoğlu ve Cecile Michel. Turnhout: Brepols, 2015. 155-170.
- Pecorella, Paolo Emilio. *La Cultura Prehistorica di Iasos in Caria. Archaeologica 51*. Roma: Bretschneider, 1984.
- Schmidt, Erich Friedrich. *The Alishar Höyük. Seasons of 1928 and 1929, Part I, OIP XIX*. Chicago: The University of Chicago Press, 1932.
- Süel, Mustafa. "Balıbağı/1988 Kurtarma Kazısı." *TAD XXVIII* (1989): 145-163.
- . "Balıbağı/1990 Kurtarma Kazısı" *II. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*. (1992):129-145.
- Temizer, Raci. "Kayapınar Höyüğü Buluntuları." *Belleten XVIII.71* (1954): 317-330.
- Türker, Atilla, "Suluca Karahöyük: A Commercial Context In Central Cappadocia In Light of Depas Amphikypellon Findings and A Foot-Shaped Stamp Seal" *TÜBAR 23* (2018): 53-65.
- Türker, Atilla, Celal Özdemir ve Derya Bozkurt. "Orta Karadeniz Bölgesi Erken Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri." *5. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu. (10 Aralık 2015)*. Ed. Ö. Bilgi ve R. İbiş. Çorum (2015): 105-132.
- von der Osten, Hans Henning. *The Alishar Höyük. Seasons of 1930- 32, Part I, OIP Vol. XXVIII*. Chicago: The University of Chicago Press, 1937.
- Yıldırım, Tayfun. "Resuloğlu Kazısı ve Anadolu Arkeolojisine Katkıları." *1. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu (2 Ekim 2010)*. Ed. Ö. Bilgi. Çorum (2011): 11-28.
- . "Yenihayat Eski Tunç Çağı Mezarlığı." *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi 2* (2001):1- 8.
- Yıldırım, Tayfun ve İsmet Ediz. "2003 Yılı Resuloğlu Mezarlık Kazısı." *Kazı Sonuçları Toplantısı 26.2* (2005): 293- 302.
- . "2005 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı." *Kazı Sonuçları Toplantısı 28.2* (2007): 211- 222.
- Zimmermann, Thomas. "Steinerne Rundgräber der Inneranatolischen Frühebronzezeit: Isoliertes Phänomen oder Kaukasisch-Mittelasiatisches Erbe?" *Archäologisches Korrespondenzblatt 38.2* (2008): 191-200.